

STURM LÁSZLÓ

Faárnyak holdfényben

Pásztor Béla Összes verse

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

Ki figyelt eddig Pásztor Bélára? Irodalmárok közül is alig valaki. Ki ő? Költő. 1907-ben született budapesti zsidó származású családban, verseiben is megjelenő nagy élménye gyermekkorának a vágbesztercei nagyszülőknél töltött szelete. Miskolcon jogot végez, közben kitanulja a pékmesterséget is. Bóka László jellemzésében: „jól öltözött, pedáns hivatalnok, örök szerelmes, gyakori vőlegény, többször házas, anyjának jó kisleánya”. Több lapban publikál (köztük a Nyugatban, a Szép Szóban, a Válaszban és a Népszavában). Életében egyetlen kötete jelent meg, 1939-ben a *Méregkostolók*. 1948-ban a Vajda János Társaság ad ki egy kötetet a hagyatékából egykori felfedezője, Kárpáti Aurél előszavával. Később barátja, Vészi Endre válogat a műveiből (1959), de ez sem hoz áttörést.

Akik fölfigyeltek rá, legtöbbször Weöres hatására tették. Ő népszerűsítette egykori társát (Pásztor szintén besorolható a Nyugat harmadik nemzedékébe, és részt is vett a nemzedék némely szervezkedésében). *Holdaskönyv* címmel írtak egy közös versciklust, amit Weöres 1947-ben meg is jelentetett. Kísérő jegyzetében rövid és lényegre tapintó jellemzést ad: „Abban a költő-nemzedékben, melyhez mindketten tartozunk: Pásztor Béla valamennyiünk közt a legszövevényesebb képzeletű, zsúfolt és szeszélyes motívumok halmozója. Lénye szinte nem is e világból való; mintha csak egy jámbor földalatti szellem, a gyökerek és elásott kincsek manója tévedésből embernek született volna. Képelete, akár csak az enyém, folyton kikívánczolt a szűkös emberi sorsból.”

A másik nemzedéktárs, Vas István más perspektívából ítélte meg a költőt. *A Mért vijjog a saske-selyű?* 33. fejezetében, az Argonauták című lap kapcsán bukkan föl Pásztor: „Most utólag lapozgatva látom csak, hogy Pásztor Béla is megjelent már – akkor még csak Weöres tartotta nagy tehetségnek. Többen is mesélték, milyen mulatságos jelenség, amikor a rendszerint borostás, apró princ a legkülönbözőbb szerkesztőségekbe magával hurcol egy mézszáros külsejű férfit, és kisleányon így mutatja be: »Hoztam egy fiatal költőt.« Ennekem is többször mutatta fölfedezettjének verseit, én azonban nem tudtam fölmelegedni irántuk: Weöres-, Jékely- és Zelk-metszetekből összeállított, mesterséges képződményt láttam bennük. Egyszer, Weöres lelkes elemzését hallgatva, el is vesztettem a türelmemet. – Sanyi – mondtam –, hát nem látod, hogy ez pakfong? – Dehogynem – kapott a szón –, pakfong. Éppen az a jó benne.” Az utószó Móricz hasonlóan fanyalgó naplójegyzetét idézi a Pásztort is magába foglaló Vajda János Társaságról: „Csupa másodrendű széplélek.”

A kötet olvasója egyszerre érzi Weöres és Vas igazságát. Meglepő, bizarrságukban is hiánypótló, ámulatba ejtő verseket talál, de bőven vannak klapanciaszerűek is (bár ezekben szintén bármikor föltűnhet egy-két zseniális sor). És a jelentős versek is kicsit monoton és monomániás hatást keltenek ilyen tömegben. (Vagy csak ilyen vegyes tálalásban? A következő fokozat az író befogadtatásában mindenképp egy jó válogatás kell legyen.)

Kőbányai János utánament a kevesek által ismert költőnek, és szószólójává lelkesedett. Terjedelmes utószavában leírja, hogyan tárta föl Pásztornak az irodalmi múzeumban őrzött, eddig kéziratban maradt hagyatékát, és bővítette az eddig ismert életművet körülbelül a kétszeresére. A minőség mellett most már a mennyiség is kanonizációra, méghozzá, Kőbányai szerint, akár a legnagyobbak mellé ajánlja az életművet.

Az 1943 letelején Ukrajnában munkaszolgálatosként eltűnt Pásztor mögé Kőbányai odavetíti a fiatalon meggyilkolt költők tablóját – akik közül, ha talán szegény is, de azt hiszem, nem csak rám jellemző, nekem csak Fenyő László és Lukács László neve ismerős, véletlenül –, de tárgyilagosan kitér arra, hogy ez a csoportba rendezés amennyire megkerülhetetlen, annyira ártott is a felsoroltak, így Pásztor megítélésének. Nyilván nem mind vannak egy szinten, és mivel fiatalon haltak meg, a legtöbbször nem is tudtak kiteljesedni. A mártírság hangsúlyozása – antológiában, kiállításán évtizedekig csak így jelentek meg – inkább valami zavart kegyeletet hívott ki a közönségből, mint a minőség igényét. Kőbányai szerint Pásztor nem szorul ilyesfajta elnézésre. De már Bóka László is

LÚZSICZA LAJOS ÁRPÁD, Tárgyaim – Virágos kép (pop-art szecessziós alapokon), 2018; Tárgyaim – Pár, 2018

ugyanezt hangsúlyozta 1963-as kis cikkében, pusztán az életmű addig megjelent felének az ismeretében: „Tehetsége ma már nem szorul a részvét glóriájára, jószerivel azt sem illő mondani már, hogy félbemaradt életmű az övé [...] tehetsége kibontakozott, megérett, mire meghalt. Nagy kár, hogy sajátos költészetét stilizált, groteszk, meseszerű elemeivel jellemzik, s mint a fasizmus elleni tiltakozás sajátos formáját fogadják el, mert ez leszűkítése gazdag tehetségének.” Végül Bóka paradoxonokkal jellemzi ezt a „sajátos líraiságot”: „valószínűtlen valóság, realista álmovilág ütközése”.

Minden értelmezője ide lyukad ki, ehhez a furcsa álomszerűséghez. Vészi Endre „fantomokkal teli, irreális köd-világról” ír, Kárpáti Aurél szerint pedig: „Versei az álm valóságát tükrözik, elevebbül és pontosabb részlethűséggel, mint amilyen maga a való élet.” Szintén Kárpáti tér ki az elsők között meseiségére és „a magyar népi költészet eleven hagyományára”.

Kőbányai a maga értelmezését egy nagyívűen felrajzolt háttérbe helyezi. Pásztor költészetében a magyar zsidó sors egyik lényegi változatát szemléli. (Jogos, de nyilván nem kizárólagos ez a szemlélet. Számos keretbe állítható még ez a zavarba ejtő életmű. Például a Felföld magyar irodalmi hagyománya is a magáénak tudhatná őt.) Olyan alaknak látja, aki tökéletesen magába szívta a magyar hagyományt (többek között a népdalok szellemét): „tudomásom szerint az ő költészetében testesült meg legérzékletesebben a magyar géniusszal való egybeforrás”. Radnóti és Füst mellett „szinte az egyetlen zsidó költő, aki semmilyen zsidó »kulturális térben« nem fordult meg”.

A szerkesztő-utószóíró hatalmas érdeme, hogy a lehetőségig hozzáférhetővé tette a teljes életművet (a lehetőségig, mert Pásztor a túlélő társak szerint Ukrajnában is írt, talán főműveket is, ezek azonban egy-két kivételtől eltekintve vele tűntek el). Bőséges válogatást ad a könyv végén a Pásztorról szóló irodalomból. (Igaz, nem világos, miért közli Kárpáti és Vészi két-két, eléggé önisméltó írását, míg például Botkára és másokra csak az utószóban hivatkozik. Vasra ott sem.) Mindent megtesz a költő népszerűsítésére, például az interneten megtalálható Hegedűs D. Gézával való beszélgetése, ahol a színész verset is szaval Pásztortól.

Az érdem mellett eltörpülnek, de két hiányosságot mindenképp szóvá kell tenni. Az utószóban írja Kőbányai Szabó Dezsőről, amikor kifogásolja, hogy egy antológia őt is mártírköltőként kezeli: „szellemi értelemben pedig antológiatársai mártírsorsának legbuzgóbb és legkonzekvensebb előkészítőjének számít”. Bármilyen periférikus is itt ez a megjegyzés, képtelenségével összezavarja az olvasót. Szabó Dezső, tudva levő, a legkövetkezetesebben náciellenes írók közé tartozott, fiatalkori antiszemitizmusa pedig egyrészt fiatalkori, másrészt politikai és nem faji eredetű (bár a *faj* szót, akárcsak Ady, a kor szokásának megfelelően gyakran használja). A másik megjegyzés már a kötetet illeti. Elkelt volna egy kicsit pontosabb szöveggondozás. Gyakran találkozunk sajtóhibával, fölöslegesen kitett, máshol hiányzó ponttal, vesszővel, ékezethibákkal (amiket a verselés sem indokol). Néha egy-egy hang marad ki, sejtethetjük legalábbis a verselés megdöccenéséből. Ilyen vastag kötetbe tulajdonképpen beleférne ennyi hiba, inkább azért zavaróak, mert kéziratközlésről lévén szó, az olvasó nem tud utánaézni a helyes alaknak, és néha az bizony nem egyértelmű. Van továbbá, amikor két verssor egymás mellé kerül, a *Búcsúi alkonyat* kétszer szerepel a tartalomjegyzékben, bár – logikusan – csak egyszer olvasható a kötetben.

Nehéz Pásztort besorolni. Sokakra hasonlít, de mindig csak részben. Stilizálása, mesei és közép-kori motívumai a szecesszióhoz közelítik. Lesznai Anna vagy Czóbel Minka ötlík föl párhuzamnak. Erős hangulatisága, tájbrázolásai, tiszta ritmusai az impresszionizmust sem zárják ki. A dolgok folyamatos átlényegülése szimbolistának mutatja. Bizarr asszociációi miatt olykor a szürrealizmus juthat az eszünkbe. Értelmezői a fiatal József Attila szertelenségével, Dsida rokokó díszítőkedvével rokonítják. Bóka csokrot gyűjt a kínálkozó rokonságból: „Igazi ősei a játékosan haldokló Csokonai, a különös álmokat tudó Vörösmarty, a látomásos és indulatok nagy mestere, Füst Milán. Igazi környezete: József Attila, Radnóti Miklós, Weöres Sándor háromszöge.” De szinte korlátlanul kiegészíthető a sor. Eszünkbe juthat Reviczky mélabús hangulatisága. A világirodalomból Georg Trakl: a gyermekkor, az ősz, a természet, a pusztulás esztétikája, a zeneiség kötheti össze őket.

Milyen hát ez a költészet ő maga? A szeretett Vág-völgyben, a riasztó külvárosban vagy eleve mesei, távoli helyszíneken: mindig beszövi a valós mozzanatokot bizonyos delejes másik világ. Lehet ez a világ vonzó, derűs. Néha könnyeden vagy filozofikusan játékos, mint a *Szőlőfürdő*, a *Semmittevéshez* vagy a nagyapa alakját és vele az időt megelevenítő *Postakocsi*. Vagy áhítatos, mint az *Imádás*, a *Mise a kertben*. De leginkább az erdei tájat vagy a pusztuló emberi környezetet elöntő hold fénye világítja meg, amelyben minden borzongatóan átlényegül. A színes fekete-fehérre szűkül, a tárgy fogalomba libben, lehull egy-két dimenzió. Jellemző módszere a síkváltás, például a megsze-

mélyesítés. Ezen belül is a legárulkodóbb, amikor egy-egy fogalom (csend, fény, éjszaka) elevenedik meg, és testetleníti magához a konkrét létezőket. Például: „A lombok közt a nap lement. / Kitárja karjait a csend. / S a tájat lágyan fogja át / Egy véghetetlen anyaság [...] És ablakomon, mint faág, / Kopog-kopog az árvaság” (*Árvaság*).

Pásztor lépten-nyomon fölbukkanó szava az *árny*. És talán ez a szó jellemzi legjobban az ő világát. Költészetében a sokszínű, tárgyakkal és élőkkal teli valóságot a gyermekihez hasonló képzelettel értelmezi át valami árnyszerű létezésbe. Számos verse nem más, mint egy kifejtett hasonlat (vagy metafora). Az apró részletek iránti figyelem teszi, hogy az így megteremtett hangulat igazi költészetté lesz (illetve ennek elvétése, ha nem lesz). Számátalan a példa. Rövidsége miatt vegyük a *Számadásra* címűt: „Mint juhászt, ki a réten elaludt / És közben nyája szerteszéledett, / Úgy hagyatok el, ifjú napjaim, / Vad erdők rejtik bégetéseket. // Az est közelg, a fűnek árnya nő. / S még meg sem nyírtam sugárgyapjaitok. / Komor gazdámnak egykor számadást, / Ó, felöletek hogyan adhatok. // A láthatár kék pásztorbotja hajt? / Terelget, visszhang s délibáb megett? / Ó, tűnt napok, rázzátok legalább, / Ha nem jöhettek, csengettyűitek! // A kolompolás csalfa, testtelen / Árja kövessen engem legalább. / S a sötétségben nyájnak véli tán / Az Isten is a csengettyűk szavát.” (Néhány helyesírási hibát javítottam – S. L.)

Az ifjúság eltűnt napjait báránnyokhoz hasonlítja. Ettől azonban nem a napok válnak konkrétta, hanem a hasonló is „testtelenné”, „árnyá”. A nyáj pusztá hanggá. És közben milyen ragyogó mikrorészlet: „a fűnek árnya nő”! És az egész mögött ott érzünk valami rossz közérzetet, szorongást. Ebben a versben is megvannak ugyanakkor azok a fogások, amelyek Pásztor sok versét lerontják, itt azonban még mértékkel, elfogadhatóan. Modoros olykor, ahogy a szavak alakját a verseléshez idomítja. Különösen szereti a „z” és a „g” közti magánhangzót kihagyni. Itt rendben van, de máshol az almanachlira csikorgó szépelgését idézi a sok „rezt”, „csorg”. És ami ennél jóval gyakoribb: a henyé, semmitmondóan sablonos jelzők. Kedvencei a „bósz”, a „zord” és az – itt is szereplő, de itt még elfogadható – „vad”. Általában olyan kritikátlanul alkalmazza ezeket, hogy az emberben fölmerül, valami meghatározó lélektani ok érhető tetten benne. És alighanem erről is van szó: a valóság előtti riadalomról. Olyan riadalomról, amely indokoltan láthatja a való sommás jellemzését. Pásztor menekül az adott valóságtól, ezért testetleníti el, fordítja árnyékszerűen könnyűvé. Ám ő maga is érzi, hogy ez csak pillanatnyi és távlattalan könnyebbség. Költészetének csak az egyik meghatározója a fent leírt elsúlytalanítás. Szinte mindig kíséri az emiatti lelkiismeret-furdalás, a vágy a valóság visszanyerésére. Ez költészetének alaphelyzete, amiből nemigen tud kitörni.

A versei alapján közelíthetjük valóságfélelme személyes okait (és persze hozzájuk vehetjük a történelmi fenyegetettséget). A folytonos változás, az elmúlás riadalma nyilván ilyen ok. A meghatározottságokból eredő kiszámíthatóság, elgépiesedés szintén alapélmény lehetett. „Hogy örökké élhessél, / Földi lakod égesd fel!” – végzi például az *Ének a házakról* című verset. Ennek szellemében több művében jelenik meg a vándor mint a kötetlenség eszményi képviselője. A csak a foghatóra szűkített pozitívista, anyagelvű világ számára antikrisztusi (*Beliál*).

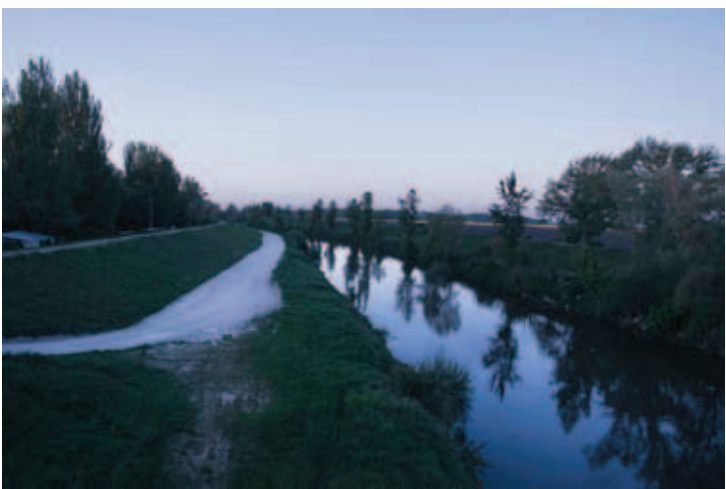
Ilyen érzelmi mélyrétegek készítetik arra, hogy egy árnyékvilágba meneküljön. Az árnyal hasonló lényegű nála a köd, az álom vagy az *Illatok* című versben az illat. A testetlen gomolygás jól megfér az emlékidézéssel (főleg gyermekkori emlékek elevenülnek meg), a valót átlényegítő bővöllettel. A gyermeklétet akarja visszakapni, talán ebből következik, hogy Pásztornak nincs igazi – felnőtt – szerelmi költészete. Szerelmek szóba kerülnek, de csak az emlékek, az illatok. Annál szebbek viszont az anya-versei.

A költés számára „láz”. A kötet élére helyezett versben is egykori bírálója – érdekes lenne tudni, ki az – „láztalanságát” sérelmezi: „Versem, e furcsa lázamat / Remegve vittem én. / A nagy Költő fütyölve várt / S opál-szemüvegén // Mint törpe, földi vázba zárt / Dzsín, óriás Fogoly, / Áradt gomolygva szertesztét / Egy földtelen mosoly. // S olvasni kezdte láztalan / Gyúlt verseim sorát...” A láz nála a költészet lényege. De mutatja a jól választott – és igen gyakori – szó, hogy van ebben valami beteges, valami céltalan vagy akár káros bódulat. Vagy épp lidérc: „Lángköntösű lidérc / Örvény torkára csal talán, / Egy holdas szemű? // Felé hajt révület és láz / Életnél többet ér! / Felé hajt titkos bővöllet [...] A valóság oly messze már, / Mint farkasordítás...” (*A lápon*). A valóság árnylétte értelmezése bódulat, de olyasféle, amilyent a tudatszűkítő szerek okozhatnak. Ilyen drog a képzelete számára a Hold: a világ elveszti színeit, árnyra és fényre szűkül, ám ez valami delejes erővel hat a szemlélőre.

A valóság feloldásának mintázatait a már említett álom- és emlékezés-logika mellett a mítosziból, a meséből, a mágiából és a középkor romantikus-szecessziós képéből veszi. Sokszor dolgozik kiérlett,

LUZICZA FANNI, Emlékeink-tájaink 01-06., 2016

isméltető motívumokkal. A zöld szín nála például a természeti mágiához látszik kapcsolódni: „A méregpohár zöldüregű henger” (*Geometria*); „Fojtott zokogás suhan csendesen / A gyász-zöld leplű őszi kertemen” (*Alabárdos a kertben*); „Zöld szemeivel száz sziget / Lothossal élni nem hitet” (*Odysseus*).

Mindez együtt sem tudja azonban tartósan vonzóvá tenni a költőnek saját költészete világát. Önmagába menekülve megkapja a percnyi megnyugvást, bódulatot, de annál magányosabb lesz visszatérve. A magány, az árvaság állandó témája. Jellemző évszaka az őszi, napszaka az alkony és az éj. A szépség is gyöngyszerű (a *gyöngy* is kedvelt szava): az élőlől szenvedéssel kiizzadt, de élettelen szépség. A rossz közérzetet jelzi, hogy ebben az árnyvilágban halottak, halálközeli a jelenségek. Folyton erre döbben a költő. *A Hajnali örökségben* így: „Mint halott, kitől elveszik / A gyűrűket, láncokat, / Csillag nélkül, úgy költözik / Az éj, ha jó a pirkadat. // Pár fácska sír még reszketeg, / Csupló zúgásuk hallgatom / S aztán, mint árvák s özvegyek / Megosztozunk egy csillagon.” Egészében idéztem a verset, mert több motívumra is példa. Amiről még nem volt szó: a fák. Pásztor szinte mániásan szerepelteti őket, sokszor ők a főszereplők. Például az életében megjelent kötete kezdő versében: „Ő, költők mind a kerti fák! / Beírják házaink falát / Árnyukkal minden éjjel. / Mint roppant sötét verssorok / Águknak árnya úgy csorog, / Csapongó szenvedéllyel. // Lebírhatalan indulat / Vezeti zúgva águkat, / Hogy alá- s fölhaladva / Nagy lomb-ecsettel vessenek / Borongó, lomha verseket / Holdérte kőfalakra” (*Láz*). Miért ilyen fontosak számára a fák? Miért lehetnek a költő alakmászavá? Talán mert sajátos létezésük kifejezi az élet elvarázsoltságát, de az abban rejlő mély életreményt is. Élnek, de nem mozgathatnak, változnak, de megfoghatatlanul, titokzatosak, mégis kétségtelen valóságok.

Az idézett *Láz* vége szinte Pásztor szorongásos szerepfelfogását fokozza látomássá. A tudatot, hogy a valóság utoléri, véget vet sajátos költészetének, és vele talán mindennek: „De fuzagássá nő a csend, / Amint »ím most a hold lement!« / Írják a tótükörre. // S águk, mely eddig réveteg / Árnyat vont csak a rét felett, / Vad végsorokba tör ki; / A szomszéd csavarja lombjaik: / Mindent leírni – hajnalig, / Mely árnyukat letörli. // Engem is ez a láz hevít, / Hogy majd a végső reggelig / A sor végéhez érjek. / Szél, rázz! perccel sem veszthetek! / Sorsom falán már ott lebeg / Törülő ujjá a fénynek.” A költő féli is, akarja is a „fényt”. *A kristály ötvösökben* reménytelenül monotonnak, föld alattinak mutatja létezését, a *Bűvészbot nélkül*-ben eldobná varázspálcáját, művinek látja teremtett világát („Görögtűz csapott ki számból / Dédelgető szó helyett”), szintén bűvészkedésnek érzi sikereit a *Bűvészekben* („Mert százszor bús az a balga varázsló, / Ki maga nem hisz ihletet, csodát”), és még hosszan sorolhatók az önmagán megfigyelt tünetek. Próbál ráhangolódni a létbizalomra, Istenre, az üdvös halálra.

A csend – szintén kedves szava –, a „csend mámore” (*Átkozott kincseken*) értelmezhető úgy, mint a láthatatlan, de érzékelhető teljesség jelenléte – és egyben hiánya.

Mindig eljátszik az utókor a gondolattal, ha ilyen erőszakosan lezárult pályával találkozik: mi lett volna, ha adatik még idő? Persze, nem tudhatjuk. Itt, egy ilyen hiába feszegetett költői rendben különösen nehéz elképzelni a kiutat. Rátalált-e volna valami valós fényre? *A Lázban* még sértve hallja a „nagy költő” tanácsát: „»Több szenvedést! több életet!« / Amint felém kiált. // »Több sorsot!« – zúg s az átka ver, / Mert arcomról soha / Nem tudja meg, mit szenvedek.” Az *Én mindig másra vágytam*-ban, szembenézve életében a folytonos jelenléthiánnyal, már ő visszhangozza a tanácsot: „Ó, jaj, én mindig másra vágytam! / A honi parton vad hajókra vártam. / A hajók orrán földért sírt a lelkem. / De nem volt part, melyen megpihentem. [...] Óh, jövel kín! Taníts szent sikolyodra! / Verjen szívembe vasszűzek fulánkja, / Vetköztess csontig – végy karodba, máglya!” A szenvedés végül eljött. Az életmű pedig felfedezésre érdemes. (*Múlt és Jövő, 2017*)

